

מכילתא דרבי ישמעאל

מדרש מכילתא דרבי ישמעאל הוא מדרש תנאים פרשני לספר שמות. מכילתא דרבי ישמעאל נקראת גם 'מדרש הלכה' מכיוון שהיא כוללת פרשנות לחלקים ההלכתיים של ספר שמות. אולם, מכיוון שזהו מדרש פרשני, כלומר, מדרש המבאר את פסוקי החומש לפי סדרם, הוא מפרש גם את החלקים הסיפוריים של ספר שמות, ולכן הוא כולל גם דברי אגדה רבים.¹ מכילתא דרבי ישמעאל נערכה בארץ ישראל במהלך המאה השלישית לספירת הנוצרים, והיא ממדרשי התנאים הקדומים.

שם המדרש וייחוסו

משמעות המילה הארמית 'מכילתא' היא מידה, שיטה, במשמעות של חוק.² האמוראים משתמשים במונח מכילתא על מנת לציין קובץ של הלכות.³ בתקופת הגאונים, מכילתא (או בצורת הרבים מכילאתא) מציינת את הפירוש ההלכתי לחומשים שמות עד דברים. המכילתא כונתה בתקופת הגאונים 'מכילתא ואלה שמות' ומכילתא דארץ ישראל. השם 'מכילתא דרבי ישמעאל' מופיע לראשונה אצל רב נסים גאון מקירואן במפתח לשבת, ואצל שמואל הנגיד במבוא לתלמוד. המכילתא נקראת על שמו של רבי ישמעאל ככל הנראה מכיוון שהוא מוזכר בדרשה הראשונה בחיבור, בדומה לחיבורים רבים נוספים הנקראים על שם החכם הראשון המוזכר בהם.⁴ אולם, במקרה זה השם נושא משמעות נוספת, מכיוון שמכילתא דרבי ישמעאל שייכת לקבוצת מדרשי התנאים מבית מדרשו של רבי ישמעאל.⁵ פעמים רבות משפטים ללא שם אומרם במכילתא דרבי ישמעאל מופיעים בתלמודים ובמדרשים מפי רבי ישמעאל או מבית מדרשו. עם זאת, קיימים גם 'תני רבי ישמעאל' ו'תנא דבי רבי ישמעאל' במדרשים ובתלמודים שלא מופיעים במכילתא דרבי ישמעאל, ולעיתים הם אף מנוגדים לה. החכמים המוזכרים במכילתא, המונחים המופיעים בה והשיטה הדרשנית תואמים את שיטת בית מדרשו של רבי ישמעאל.⁶

זמנו של המדרש

הדעה הרווחת במחקר היא כי מדרשי התנאים נערכו במהלך המאה השלישית לספירת הנוצרים. אולם, ישנם גורמים המצביעים על קדימות יחסית של מכילתא דרבי ישמעאל יחסית לשאר מדרשי התנאים. **לויטברג**, שהתקין מהדורה מדעית למכילתא דרבי ישמעאל, סובר כי המכילתא היא הקדומה ביותר ממדרשי התנאים מכיוון שניתן לזהות בה הלכות קדומות שלעיתים סותרות הלכות מאוחרות יותר. וכן גם אגדות קדומות שאין להן מקבילה במקורות אחרים ופרשנות מקראית קדומה. החלקים הקדומים שייכים לדורו של רבי ישמעאל ותלמידיו, אך נוספו

¹ דברי האגדה במכילתא דרבי ישמעאל מהווים כ 45% מכל המדרש.

² המילה מכילתא מקבילה למילה היוונית kanon שמשמעותה הראשונית היא אמת המידה, ובהשאלה שימשה במשמעות של שיטה, כלל, חוק.

³ לדוגמה: בבבלי גיטין מד, א אומר ר' ירמיה לר' זריקא 'פוק עיין במכילתך נפק דק ואשכח'. ופירש רש"י 'מכילתך- במשנה הסדורה לך'. וכן במדרש ויקרא רבה פרשה ג': 'טוב מלא כף נחת' טוב מי שהוא שונה הלכות ומידה ורגיל ממי ששונה הלכות ומידה ותלמוד ואינו רגיל'. ופירש הערוך 'טוב מי ששונה משניות ומכילתות כלומר מדרשות כעין מכילתא ומרגילן בפיו'.

⁴ התופעה ששם החיבור נקרא על שם החכם הראשון המוזכר בו קיימת גם במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי, מדרש בראשית רבה ומדרש פסיקתא דרב כהנא. ראה במבואות למדרשים אלו.

⁵ על הקריטריונים לחלוקה, רשימת המדרשים על פי בתי המדרש וגישות במחקר החולקות על כך, ראה בהרחבה במבוא למדרשי התנאים.

⁶ על דרכי הדרשה של רבי עקיבא ורבי ישמעאל ראה במבוא למדרשי התנאים.

במכילתא דרבי ישמעאל גם חומרים מבית מדרשו של רבי עקיבא. **ניוזנר** מסתמך על שמות חכמים שישבו בבבל לאחר כישלון מרד בר כוכבא המופיעים במכילתא דרבי ישמעאל וטוען כי כמה מסכתות במכילתא נערכו במהלך המאה השנייה לספירה הנוצרית. **זהר** מנתח את הפרשה הראשונה במכילתא ומראה כי האירוע ההיסטורי של הרוגי ביתר בעקבות מרד בר כוכבא נמצא ברקע הפרשה ותרם לעיצוב משמעותה.

אמנם חוקר בשם **ואכולדר** נסה לערער על מקוריותה של המכילתא דרבי ישמעאל וטען כי עמדו בפני עורך המדרש המשנה, התוספתא, תלמוד בבלי וירושלמי, בראשית רבה, אבות דרבי נתן, מסכת שמחות, מסכת גרים ועוד. עורך המכילתא לטענתו בנה את המדרש מתוך החומרים האמוראיים שמצא בצירוף חומרים שהמציא, אך כדי להאדיר את המדרש הוא ייחס אותו לתקופת התנאים. כשם שהמדרש 'פרקי דרבי אליעזר' מייחס עצמו לתנא רבי אליעזר בן הורקנוס והמדרש 'סדר אליהו' מייחס עצמו לאליהו הנביא. אולם, הוכחותיו של ואכולדר אינן עומדות תחת שבט הביקורת.

מקומו ושפתו של המדרש

מקום העריכה של המכילתא דרבי ישמעאל הוא בארץ ישראל. מסקנה זו עולה משמות התנאים, לשון המכילתא שהיא עברית השווה ללשון המשנה והתוספתא, בצירוף של מילים יווניות ולטיניות, הכתיב של המכילתא הדומה לכתיב הארץ ישראלי, הזיקה לסדרי הקריאה של ארץ ישראל והדרשות שבה הקרובות יותר לברייתות שבתלמוד הירושלמי מאשר לאלו שבתלמוד הבבלי.

מבנה המדרש ותכניו

המכילתא מחולקת לתשע מסכתות. כל מסכת מחולקת לפרשות (סך הכל 82 פרשות)⁷, וכל פרשה להלכות.

- א. מסכתא דפסחא - 'החודש הזה לכם' ו'קדש לי כל בכורי' (שמות יב, א – יג, טז).
- ב. מסכתא דויהי בשלח - 'ויהי בשלח פרעה את העם' (שמות יג, יז – יד, לא).
- ג. מסכתא דשירתא – שירת הים (שמות טו, א – כא).
- ד. מסכתא דוֹיִסֶע – 'ויסע משה את ישראל מים סוף' (שמות טו, כב – יז, ז).
- ה. מסכתא דעמלק – 'ויבא עמלק' ו'ישמע יתרו' (שמות יז, ח – יח, כז).
- ו. מסכתא דבחדש – מעמד הר סיני ועשרת הדברות (שמות יט, א – כ, כו).
- ז. מסכתא דנויקין – חלקה הראשון של פרשת משפטים (שמות כא, א – כב, כג).
- ח. מסכתא דכספא – חלקה השני של פרשת משפטים (שמות כב, כד – כג, יט).
- ט. מסכתא דשבתא – מצוות השבת בפרשת כי תשא (שמות לא, יב – יז) ושבת פרשת ויקהל (שמות לה, א – ג).

החלוקה המקורית של החיבור למסכתות התבצעה על פי שיקולים של תוכן, ואין לה כל קשר לחלוקה של חומש שמות לפרשות הנקראות בקריאת התורה בבית הכנסת. אולם, מדפיסי המכילתא שיבשו את החלוקה המקורית של המדרש בכך שהתאימו את חטיבות המדרש לפרשות

⁷ זהר טוען כי הפרשות הן החלוקה הקדומה והמקורית של החיבור.

של קריאת התורה. כתוצאה מכך, מסכתא דויסע פוצלה לשתיים - חלקה הראשון נקרא 'בשלח', וחלקה השני 'יתרו'. שתי המסכתות נזיקין וכספא אוחדו לאחת בשם 'משפטים', ואת מסכתא דשבתא חילקו לשתיים תחת השמות 'כי תשא' ו'ויקהל'.

המכילתא שייכת כולה לבית מדרשו של רבי ישמעאל, אך ניתן לזהות הבדלים בין המסכתות המרכיבות אותה. הבדלים אלו מעידים כי המכילתא עברה כמה שלבים של עריכה בידי עורכים שונים מבית מדרשו של רבי ישמעאל והיא משקפת ענפים שונים בבית המדרש. לדוגמא: ישנם הבדלים בשמות החכמים המצוטטים במסכתות השונות. רבי יהודה מופיע בשמו ברוב מסכתות המכילתא, (כפי שהוא מופיע במשנה, בתוספתא, בברייתות ובמדרשי התנאים השונים), אולם במסכתות 'ויסע' ו'בחדש' הוא מופיע בצירוף שם אביו - רבי יהודה בן אלעאי. כך גם בשם רבי יהודה הנשיא, ברוב מסכתות המכילתא הוא מופיע בשם 'רבי' ואילו במסכתא עמלק הוא נקרא 'רבי יהודה הנשיא'. קיימים הבדלים גם בתוכן בהלכה ובאגדה בין המסכתות השונות. לדוגמא: בפסוק העוסק ברוצח בשגגה נאמר 'ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה' (שמות כא, ג). המילה 'מקום' מופיעה גם בפסוק העוסק בשבת 'שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו ביום השביעי' (שמות טז, כט). המכילתא דרבי ישמעאל במסכתא נזיקין מבררת מהו אותו מקום באמצעות גזירה שווה⁸:

'איסי בן עקיבא אומר, 'ושמתי לך מקום' למה נאמר? לפי שהוא אומר 'שבו איש תחתיו' [אל יצא איש ממקומו] וגו'. אלו אלפיים אמה. אתה אומר אלו אלפיים אמה או אינו אלא ד' אמות? הרי אתה דן: נאמר כאן 'מקום' ונאמר להלן 'מקום'. מה 'מקום' האמור להלן אלפיים אמה אף 'מקום' האמור כאן אלפיים אמה'. (מסכתא נזיקין, ד, מהדורת הורוביץ רבין עמ' 262 – 263).

אולם, במסכתא דויסע, פרשה ה' נאמר: 'שבו איש תחתיו' (שמות טז, כט) – אלו ארבע אמות.⁹

בעקבות בחינת ההבדלים בין המסכתות השונות של המכילתא, **אפשטיין** הגיע למסקנה חריפה כי המסכתות של המכילתא דרבי ישמעאל הן ברייתות נפרדות שהקשר שלהן אחת לשניה הוא רק בכך שקובצו יחד למדרש תנאי על ספר שמות.¹⁰ **מלמד** הצביע על ההבדלים באופן שבו התלמודים והמדרשים מצטטים את המסכתות השונות של המכילתא דרבי ישמעאל. יש להניח כי בשלב העריכה האחרון של המכילתא דרבי ישמעאל אוחדו הסגנון והמונחים של כל החיבור, אך עדיין נותרו הבדלים מסוימים בין המסכתות.

ממבנה המכילתא דרבי ישמעאל עולה כי היא מקיפה רק כ 12 פרקים מתוך 40 פרקי של ספר שמות. המכילתא דרבי ישמעאל לא כוללת את סיפור שעבוד מצרים ועשרת המכות ופותרת למעשה במצווה הראשונה שבספר - 'החדש הזה לכם' (שמות יב, ב). כמו כן המכילתא לא עוסקת כלל בחלקו האחרון של הספר - אין בה דיון במצוות המשכן ובחטא העגל, והמצווה היחידה הנדונה מחלק זה היא מצוות שבת.

⁸ גזירה שווה בלשון התנאים - 'דין': 'הרי אתה דן'.

⁹ קיימים גם הבדלים באגדה בין המסכתות השונות. למשל: במסכתא ויהי בשלח, ו, נאמר: 'וינער ה' את מצרים' (שמות יד, כז) – כאדם שמנער את הקדירה התחתון עולה למעלה ועליון יורד למטה'. אולם במסכתא דשירתא, ב, טביעת המצרים בים מתוארת באופן שונה: 'סוס ורוכבו' מגיד שהסוס קשור ברוכבו ורוכבו קשור בסוס - עולים למרום ויורדים לתהום, ואין נפרדים זה מזה. משל לאדם שזרק שני כלים לאויר, ונפרדים הן מיד זה מזה, אבל כאן 'סוס ורוכבו' יחד 'רמה' 'ירה'. כתוב אחד אומר 'רמה בים' וכתוב אחד אומר 'ירה בים' כיצד יתקיימו שני כתובים הללו? רמה שהיו עולין למרום וירה שהיו יורדים לתהום'.

¹⁰ **כהנא** לא מקבל מסקנה זו וטוען כנגדה כי יתכן והחלוקה של המכילתא לתשע מסכתות נעשתה בידי מסרנים לאחר עריכתה ואינה פרי העורך, כמו כן המסכתות עצמן אינן אחידות במקורות המרכיבים אותם וניתן לזהות קשר ברור בין מקורות המשותפים לכמה מסכתות.

אפשטיין משער כי ניתן לאתר שתי חטיבות מדרשיות מבית מדרשו של רבי ישמעאל על הפרקים מספר שמות שאינם נדרשים במכילתא דרבי ישמעאל. המדרש על מעשה המשכן מבית מדרשו של רבי ישמעאל רוכז בחיבור נפרד, דוגמת החיבור המצוי בידינו בשם 'ברייתא דמלאכת המשכן', ויתכן וברייתא זו היא עצמה מבית מדרשו של רבי ישמעאל. המדרש על פרשת מילואים¹¹ (שמות כט) כלול ב'מכילתא דמילואים', שהיא החטיבה המדרשית העוסקת בביצוע שבעת ימי המילואים כפי שהוא מתואר בספר ויקרא פרק ח. חטיבה מדרשית זו מבית מדרשו של רבי ישמעאל משוקעת בתוך מדרש התנאים – תורת כהנים (ספרא) על ספר ויקרא¹². אפשרי סבור כי המכילתא דרבי ישמעאל כוללת למעשה את העניינים ההלכתיים שבספר שמות, והפרשות שאינן הלכתיות ונדונות במכילתא הן אותן אלו שנקראות בציבור בימים טובים בבית הכנסת. יציאת מצרים וקריעת ים סוף - בשביעי של פסח, ויבא עמלק- בפורים ומעמד הר סיני- בשבועות.

כהנא מערער על הסברו של אפשרי לתוכן המכילתא. הקבצים התנאיים העוסקים בפרקים שלא נדרשו במכילתא דרבי ישמעאל, שעליהם הצביע אפשרי, אינם כוללים את הקמת המשכן וחונכותו. המכילתא דרבי ישמעאל לא כוללת את כל המצוות שבספר שמות דוגמת דיני עבודה זרה (שמות יב א- כג). ובנוסף, מכיוון שהמכילתא דרבי ישמעאל דורשת ברצף את הפרקים יב עד כג היא כוללת גם את הפרשות הסיפוריות בפרקים אלו ואין כל צורך לנמק מדוע כל פרשה סיפורית נכללה בה. כהנא משאיר את שאלת בחירת החומר הנדרש במכילתא כחידה שאין לה עדיין פתרון. אך מצביע על כך כי נקודת הפתיחה של המדרש במצווה הראשונה בספר ונקודות הסיום של המדרש במצווה האחרונה בו, מעידות על הקשר ההדוק של המכילתא דרבי ישמעאל לחומר ההלכתי בספר שמות.

פרנקל מציע שעורכי המכילתא דרבי ישמעאל התלבטו (ונראה כי לא הכריעו), האם לעשות את החיבור הלכתי בלבד או להביא בו גם מדרשי אגדה לחלקים הסיפוריים. שהרי המכילתא דרבי ישמעאל לא דורשת את שנים עשר הפרקים הראשונים בספר שמות שכולם סיפוריים ופותחת במצווה הראשונה בספר, אך עם זאת היא כוללת דברי אגדה רבים שמהווים 45% מכלל החיבור.

האגדה במכילתא דרבי ישמעאל

במכילתא דרבי ישמעאל מצויות חטיבות אגדה רחבות לפרשות הסיפוריות, דוגמת פרשות בשלח ויתרו (יציאת מצרים, פרשת עמלק), אך היא כוללת גם דברי אגדה רבים המשולבים בתוך החטיבות ההלכתיות. שילוב האגדה בתוך פרשות ההלכה הן הדרך הנפוצה והטבעית בכל מדרשי התנאים. לדוגמא: בפרק יב בני ישראל מצווים לקחת שה ולקיים בו את מצוות פסח מצרים. את דם השה על בני ישראל לתת על שתי המזוזות והמשקוף של הבתים שבהם הקורבן נאכל. התורה מסבירה את הטעם לנתינת הדם על פתח הבית: 'והיה הדם לכם לאות על הבתים אשר אתם שם וראיתי את הדם ופסחתי עלכם ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכותי בארץ מצרים'. (שמות יב, ג). המכילתא על פסוק זה מביאה דרשות אגדה שונות הנוגעות בנושא טעמי המצוות.

'וראיתי את הדם'- היה רבי ישמעאל אומר: והלא הכל גלוי לפניו! שני ידע מה בַּחֲשׂוֹכָא וְנִהוּרָא עִמָּה שְׂרָא¹³ (דניאל ב, כב), ואומר 'גם חשך לא יחשך ממך' (תהלים קלט, יב). ומה תלמוד לומר וראיתי את הדם? אלא בשכר מצווה שאתם עושים אני נגלה וחס עליכם, שנאמר 'ופסחתי עליכם'. אין פסיחה אלא חיים שנאמר 'בַּצְּפָרִים עֲפוֹת כִּן יִגַּן יְדוֹד צְבָאוֹת עַל יְרוּשָׁלַם גְּנוּן וְהִצִּיל פֶּסַח וְהִמְלִיט' (ישעיהו לא, ה).

¹¹ פרשת מילואים עוסקת בקידוש הכהנים וכלי המשכן לפני תחילת העבודה במשכן בפעם הראשונה.

¹² למרות שהספרא הוא חיבור מבית מדרשו של רבי עקיבא. ראה במבוא למדרשי התנאים ובמבוא לספרא.

¹³ מצודת דוד: 'יודע מה בחושך והאורה שוכנת עמו'.

ד"א 'וראיתי את הדם' רואה אני דם עקידתו של יצחק, שנאמר 'ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' רָאָה אשר יאמר היום בהר ה' יִרְאָה' (בראשית כב, יד), ולהלן הוא אמר 'וכהשחית ראה ה' וינחם... ויאמר למלאך המשחית רב עתה הרף ידך' (דברי הימים א' כא, טו). מה ראה? ראה דם עקדתו של יצחק שנאמר 'ה' יראה לו השה' (בראשית כב, ח).

בדרשה הראשונה רבי ישמעאל מערער על ההבנה הפשוטה של הפסוק כי ה' זקוק לדם הפסח על מזוזות הבתים על מנת לדעת אם בתוך הבית מצויים אנשים מבני ישראל או אנשים מצרים. שהרי הכל ידוע לקב"ה גם את זהות האנשים בבתי ואין הוא זקוק כלל לאות וסימן. המטרה לנתינת הדם על פי רבי ישמעאל היא רק עבור בני ישראל 'בשכר מצווה שאתם עושים'. ה' פוסח על מי שמקיים את מצוותו. קיום מעשה המצווה הוא העיקר עבור ה', ולא פרטי המצווה, שהרי באותה המידה המצווה הייתה יכולה להיות מעשה אחר לגמרי. לפי הבנה זו פרטי המצווה חשובים רק לאדם שידע ויבין איך לקיים את המצווה, אך הם לא חשובים לא-ל המצווה. הדרשה השניה נותנת למעשה נתינת הדם על המזוזות משמעות סמלית של הזכרת עקידת יצחק. לפי הסבר זה יש משמעות לנתינת הדם דווקא מפני שרק הוא מזכיר את עקידת יצחק. למצווה יש על פי דרשה זו משמעות של זיכרון היסטורי. המשמעות הרעיונית של דרשות אגדה אלו לידי ביטוי בדרשה ההלכתית על המיקום של נתינת הדם על המזוזות והמשקוף.

יונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף. מבפנים. אתה אומר מבפנים או אינו אלא מבחוץ? ת"ל 'וראיתי את הדם', הנראה לי ולא הנראה לאחרים דברי ר' ישמעאל, ר' נתן אומר מבפנים. אתה אומר מבפנים או אינו אלא מבחוץ? ת"ל 'והיה הדם לכם לאות' ולא לאחרים לאות. (מסכתא דפסחא, בא פרשה ו)

מכיוון שמטרת נתינת הדם היא עבור בני ישראל יש לתת את הדם על המשקוף מבפנים.¹⁴

חוקרים שעסקו במכילתא דרבי ישמעאל ובמכילתא דרבי שמעון בר יוחאי [מכילתא דרשב"י],¹⁵ הצביעו על כך כי מדרשי האגדה בשני החיבורים דומים מאוד זה לזה ונראה שהם נלקחו ממקור אחד. כהנא השווה באופן שיטתי את מדרש האגדה על פרשת עמלק המופיע הן במכילתא דרבי ישמעאל והן במכילתא דרשב"י והגיע למספר מסקנות הנוגעות ליחס בין המכילתות ולקווים ייחודיים במדרש האגדה של כל מכילתא.¹⁶ כהנא מסכים כי מדרשי האגדה המופיעים בשני החיבורים נובעים מאותו מקור ומצביע על כך כי המכילתא דרבי ישמעאל שומרת בדרך כלל על נוסח מקורי יותר מאשר המכילתא דרשב"י. המעלה היחסית של מסורת המכילתא דרבי ישמעאל מתבטאת בשלושה תחומים עיקריים:

¹⁴ המכילתא דרבי שמעון בר יוחאי (ראה להלן בהערה הבאה) על הפסוק 'וראיתי את הדם' מביאה מדרש הלכה: 'וראיתי את הדם ופסחתי' (שמות יב, יג) מה אני צריך 'וראיתי'? והלא הכל גלוי לפניו! אלא שלא יתן אלא על מקום הנראה לכל עובר' (מכילתא דרשב"י, בא, יב). השאלה שנשאלה על הפסוק זהה לשאלה המופיעה במכילתא דרבי ישמעאל. אך בעוד שבמכילתא דרבי ישמעאל מובא מדרש אגדה העוסק בטעמי המצוות ומדגיש כי הדם נועד לבני ישראל ולא לקב"ה, ואף קובע כי יש לתת את הדם על המזוזות **מבפנים**, המכילתא דרשב"י מביאה הלכה הקובעת שמפסוק זה לומדים כי יש לתת את הדם על המזוזות **מבחוץ**. **פרינקל** מניח כי יתכן והשאלה הזוהי הדהדה בבתי המדרש וכל בית מדרש הציע לה תשובות שונות, אך הוא מציע הסבר נוסף של פולמוס בין בתי המדרש. ההסברים על טעמי המצוות שניתנו בבית מדרשו של רבי ישמעאל הגיעו לבית מדרש אחר ונדחו, בשל הגישה המפוכחת וההגיונית על טעמי המצוות, ולאותה השאלה ניתנה תשובה הלכתית המבטאת השקפה מנוגדת לזו שבמכילתא דרבי ישמעאל.

¹⁵ המכילתא דרבי שמעון בר יוחאי היא מדרש תנאים לספר שמות המיוחס לבית מדרשו של רבי עקיבא. ראה במבוא למדרשי התנאים ובמבוא למכילתא דרבי שמעון בר יוחאי.

¹⁶ **כהנא** החיל את מסקנותיו על מדרש האגדה של פרשת עמלק בלבד ולא על כל מדרשי האגדה המשותפים לשתי המכילתות.

1. במרכז המסורת של המכילתא דרבי ישמעאל עומדות דרשות הפסוקים ועיגון הדרשות בפסוקים, בעוד שבמכילתא דרשב"י יש דרשות שהזיקה שלהן לפסוקים קלושה. לפיכך הלקח ההשקפתי והמעשי העולה מהדרשה משתמע במכילתא דרבי ישמעאל באופן מוצנע יחסית, בעוד שבמכילתא דרשב"י הלקח ההשקפתי מוצג בצורה פשוטה ובהירה.
 2. הדרשות במכילתא דרבי ישמעאל מתאפיינות בשמירה על דרכי הדרש האופייניות של התנאים. למשל דרכו של ר' יהושע לפרש את הכתובים באופן פשטני ורציונלי לעומת גישתו של ר' אלעזר המודעי לדרוש את הפסוקים ולהעניק להם פירוש סימבולי, בעוד שהגישה הייחודית של כל תנא לא תמיד באה לידי ביטוי במכילתא דרשב"י.
 3. עקיבות פנימית של פרשנות התנאים. העקיבות בפרשנות התנאים מעידה כי ייחוס המאמרים לתנאים השונים הוא אמין במידה רבה, בעוד שבמכילתא דרשב"י ייחוס התנאים במקרים רבים משובש.
- הראשוניות של המסורות במכילתא דרבי ישמעאל נבחנת בכך שהיא שומרת על אופי המסורות שהגיעו אליה וניתן לבדוד את המקורות הנפרדים שמצויים בה, בעוד שהמכילתא דרשב"י עיבדה את המקורות כולם וקשה הרבה יותר לזהות את המקורות ששימשו ליצירת הדרשות.

מהדורה מדעית

המכילתא דרבי ישמעאל היא מדרש התנאים היחיד שזכה לשתי מהדורות מדעיות שאינן תלויות זו בזו. המהדורה הראשונה נערכה בידי חיים שאול **הורוביץ** והושלמה לאחר פטירתו בידי אברהם **רבין**. נוסח הפנים של המהדורה הוא נוסח הדפוס והוא תוקן והושלם על פי שני כתבי היד השלמים של המכילתא וציטוטים של המכילתא בחיבורים שונים. המהדורה כוללת פירוש ומקבילות. המהדורה השניה נערכה בידי יעקב בצלאל הכהן **לויטורבך** היא מהדורה אקלקטית וחילופי הנוסחאות נרשמו בה בצורה סלקטיבית. המהדורה כוללת מבוא, מקבילות ותרגום לאנגלית שמהווה במקרים רבים תחליף לפירוש.

מאז פרסום המהדורות המדעיות נמצאו עדי נוסח נוספים למכילתא דרבי ישמעאל וכ 80 דפי גניזה¹⁷ הכוללים יותר ממחצית היקף המכילתא.

¹⁷ הגניזה הקהירית, שנתגלתה באמצע המאה ה-19 בקהיר.

ביבליוגרפיה חלקית

1. אנציקלופדיה יודאיקה בערך Mekhilta of R.Ishmael.
2. נ' זהר, 'החיים והמתים בתהלוכת הגאולה – עריכה ומשמעות במכילתא דרבי ישמעאל-פירוש לפרשה הראשונה של 'מסכת בשלח', מחקרי ירושלים במחשבת ישראל ד (תשמ"ה), עמ' 223 – 236.
3. מ' כהנא, המכילתות לפרשת עמלק, ירושלים תשנ"ט.
4. הנ"ל, 'מהדורות המכילתא דרבי ישמעאל לשמות בראי קטעי הגניזה', תרביץ נה (תשמ"ו) עמ' 489 – 524.
5. מבוא לתורה שבעל פה, האוניברסיטה הפתוחה, יחידה 2, תל אביב תשנ"א.
6. ע"צ מלמד, פרקי מבוא לספרות התלמוד, ירושלים תשל"ג.
7. י' פרנקל, מדרש ואגדה, האוניברסיטה הפתוחה, יחידה ט', תל אביב תשנ"ז.
8. ר' רביב, התחזקות השימוש במתודה המדרשית בפרשנות המקרא הקדומה – עיונים במכילתא דרבי ישמעאל, שנה בשנה מב (תשס"ב) עמ' 51 – 68.
9. Stemberger and Strack, Introduction to the Talmud and Midrash, 1991.